

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Θ. ΚΑΤΣΟΥΛΑΚΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ Γ΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΟΙ ΑΠΑΡΧΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ ΚΟΣΜΟΥ	11
ΕΝΟΤΗΤΑ 1: Η εποχή του Διαφωτισμού	13
ΕΝΟΤΗΤΑ 2: Η αμερικανική επανάσταση	23
ΕΝΟΤΗΤΑ 3: Η έκρηξη και η εξέλιξη της γαλλικής επανάστασης (1789-1794)	28
ΕΝΟΤΗΤΑ 4: Η τελευταία φάση της γαλλικής επανάστασης (1794-1799) και η εποχή του Ναπολέοντα (1799-1815)	38
ΠΡΟΣΘΕΤΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΠΑΝΑΛΗΨΗ	45
ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑ	47
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821 ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΑΝΑΔΥΣΗΣ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΙΔΕΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ	49
ΕΝΟΤΗΤΑ 5: Ο ελληνισμός από τα μέσα του 18ου αι. έως τις αρχές του 19ου αι.	51
ΕΝΟΤΗΤΑ 6: Τα επαναστατικά κινήματα των ετών 1820-1821 στην Ευρώπη	59
ΕΝΟΤΗΤΑ 7: Η Φιλική Εταιρεία και η κήρυξη της ελληνικής επανάστασης στις παραδουνάβιες ηγεμονίες	65
ΕΝΟΤΗΤΑ 8: Η εξέλιξη της ελληνικής επανάστασης (1821-1827) ..	71
ΕΝΟΤΗΤΑ 9: Πρώτες προσπάθειες των επαναστατημένων Ελλήνων για συγκρότηση κράτους	81
ΕΝΟΤΗΤΑ 10: Ελληνική επανάσταση και Ευρώπη	88
ΕΝΟΤΗΤΑ 11: Τα επαναστατικά κύματα του 1830 και του 1848 στην Ευρώπη	96
ΠΡΟΣΘΕΤΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΠΑΝΑΛΗΨΗ	103
ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑ	105

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ ..	107
ΕΝΟΤΗΤΑ 12: Η ωρίμανση της βιομηχανικής επανάστασης	109
ΕΝΟΤΗΤΑ 13: Κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις της βιομηχανικής επανάστασης	116
ΕΝΟΤΗΤΑ 14: Οι ενοποιήσεις της Ιταλίας και της Γερμανίας. Νέα εθνικά κράτη στα Βαλκάνια	123
ΕΝΟΤΗΤΑ 15: Αποικιοκρατία και αποικιακοί ανταγωνισμοί	129
ΕΝΟΤΗΤΑ 16: Εξελίξεις στην Αμερικανική Ήπειρο, στην Κίνα και στην Ιαπωνία	134
ΠΡΟΣΘΕΤΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΠΑΝΑΛΗΨΗ	141
ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑ	143

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΕΩΣ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 20ού ΑΙΩΝΑ

ΕΝΟΤΗΤΑ 17: Ο Ι. Καποδίστριας ως κυβερνήτης της Ελλάδας (1828-1831). Η ολοκλήρωση της ελληνικής επανάστασης (1829)	147
ΕΝΟΤΗΤΑ 18: Από την άφιξη του Όθωνα (1833) έως την 3η Σεπτεμβρίου 1843	154
ΕΝΟΤΗΤΑ 19: Από την 3η Σεπτεμβρίου 1843 έως την έξωση του Όθωνα (1862)	161
ΕΝΟΤΗΤΑ 20: Από την έξωση του Όθωνα (1862) έως το κίνημα στο Γουδί (1909)	167
ΕΝΟΤΗΤΑ 21: Το κρητικό ζήτημα (1821-1905)	173
ΕΝΟΤΗΤΑ 22: Τα Βαλκάνια των αλληλοσυγκρουόμενων εθνικών επιδιώξεων	177
ΕΝΟΤΗΤΑ 23: Η ελληνική οικονομία και κοινωνία κατά τον 19ο αιώνα	184
ΠΡΟΣΘΕΤΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΠΑΝΑΛΗΨΗ	191
ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑ	193

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ, ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ

ΕΝΟΤΗΤΑ 24: Επιστήμες και στοχασμός στον κόσμο τον 19ο αιώνα ..	197
ΕΝΟΤΗΤΑ 25: Τέχνες και Γράμματα στον κόσμο τον 19ο αιώνα ..	203
ΕΝΟΤΗΤΑ 26: Πνευματική ζωή, Γράμματα και Τέχνες στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα	211
ΠΡΟΣΘΕΤΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΠΑΝΑΛΗΨΗ	219
ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑ	220

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: Η ΕΛΛΑΔΑ ΑΠΟ ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΤΟ ΓΟΥΔΙ (1909)	
ΕΩΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ (1913)	223
ΕΝΟΤΗΤΑ 27: Το κίνημα στο Γουδί (1909)	225
ΕΝΟΤΗΤΑ 28: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος πρωθυπουργός: η βενιζε- λική πολιτική της περιόδου 1910-1912	230
ΕΝΟΤΗΤΑ 29: Οι βαλκανικοί πόλεμοι (1912-1913)	233
ΕΝΟΤΗΤΑ 30: Η Ελλάδα και τα Βαλκάνια αμέσως μετά τους βαλ- κανικούς πολέμους	239
ΠΡΟΣΘΕΤΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΠΑΝΑΛΗΨΗ	244
ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑ	246
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: Ο Α΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ Η ΡΩΣΙΚΗ	
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ (1914-1918)	249
ΕΝΟΤΗΤΑ 31: Τα αίτια, η έκρηξη και τα μέτωπα του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου	251
ΕΝΟΤΗΤΑ 32: Η Ελλάδα στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο - Ο Εθνικός Διχασμός	258
ΕΝΟΤΗΤΑ 33: Η ρωσική επανάσταση	264
ΕΝΟΤΗΤΑ 34: Η λήξη του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου και οι μεταπο- λεμικές ρυθμίσεις	270
ΠΡΟΣΘΕΤΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΠΑΝΑΛΗΨΗ	275
ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑ	277
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ: Ο ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1919-1922) ...	279
ΕΝΟΤΗΤΑ 35: Οι διεκδικήσεις της Αντάντ και της Ελλάδας στην Οθωμανική αυτοκρατορία	281
ΕΝΟΤΗΤΑ 36: Ο ελληνισμός της δυτικής Μικράς Ασίας και του Πόντου	285
ΕΝΟΤΗΤΑ 37: Το τουρκικό εθνικό κίνημα	289
ΕΝΟΤΗΤΑ 38: Ο Μικρασιατικός πόλεμος (1919-1922)	292
ΕΝΟΤΗΤΑ 39: Εξελίξεις σε Ελλάδα και Τουρκία μετά τον μικρα- σιατικό πόλεμο	301
ΠΡΟΣΘΕΤΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΠΑΝΑΛΗΨΗ	308
ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑ	310
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ: Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ (1919-1939) ..	313
ΕΝΟΤΗΤΑ 40: Τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, η παγκόσμια οικο- νομική κρίση του 1929 και η Μεγάλη Ύφεση	315
ΕΝΟΤΗΤΑ 41: Κοινωνικές διαστάσεις της κρίσης του 1929	321

ΕΝΟΤΗΤΑ 42: Πολιτικές διαστάσεις της κρίσης του 1929	325
ΕΝΟΤΗΤΑ 43: Η Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Η δικτατορία της 4ης Αυγούστου 1936	332
ΕΝΟΤΗΤΑ 44: Το προσφυγικό ζήτημα στην Ελλάδα κατά τον Μεσοπόλεμο	341
ΠΡΟΣΘΕΤΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΠΑΝΑΛΗΨΗ	346
ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑ	348
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ: Ο Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ Η ΕΛΛΑΔΑ ..	351
ΕΝΟΤΗΤΑ 45: Τα προμηνύματα και τα αίτια του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου	353
ΕΝΟΤΗΤΑ 46: Ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος	359
ΕΝΟΤΗΤΑ 47: Η συμμετοχή της Ελλάδας στον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο	366
ΕΝΟΤΗΤΑ 48: Κατοχή, Αντίσταση και Απελευθέρωση	372
ΕΝΟΤΗΤΑ 49: Τα αποτελέσματα του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου και η ίδρυση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών	381
ΠΡΟΣΘΕΤΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΠΑΝΑΛΗΨΗ	386
ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑ	388
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ: ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΕΩΣ ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 20οῦ ΑΙΩΝΑ ..	391
ΕΝΟΤΗΤΑ 50: Η πολιτική διαίρεση της μεταπολεμικής Ευρώπης .	393
ΕΝΟΤΗΤΑ 51: Διπολισμός και Ψυχρός Πόλεμος	399
ΕΝΟΤΗΤΑ 52: Το τέλος της αποικιοκρατίας και η ανάπτυξη του Τρίτου Κόσμου	405
ΕΝΟΤΗΤΑ 53: Η κατάρρευση των λαϊκών δημοκρατιών και η μεταψυχροπολεμική Ευρώπη	411
ΠΡΟΣΘΕΤΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΠΑΝΑΛΗΨΗ	416
ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑ	418
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΩΔΕΚΑΤΟ: Η ΕΛΛΑΔΑ ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΕΩΣ ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 20οῦ ΑΙΩΝΑ	421
ΕΝΟΤΗΤΑ 54: Ο εμφύλιος πόλεμος και τα κύρια προβλήματα της μετεμφυλιακής Ελλάδας (1944-1963). Ο κυπριακός αγώνας (1955-1960)	423
ΕΝΟΤΗΤΑ 55: Όξυνση της πολιτικής κρίσης και η δικτατορία της 21ης Απριλίου 1967 (1963-1974)	432
ΕΝΟΤΗΤΑ 56: Η Ελλάδα από τη Μεταπολίτευση έως τις αρχές της δεκαετίας του '80 (1974-1981)	439

ΕΝΟΤΗΤΑ 57: Η Ελλάδα κατά τη δεκαετία του '80 (1981-1989) ..	444
ΕΝΟΤΗΤΑ 58: Η Ελλάδα στη μεταψυχροπολεμική εποχή (1989-2001)	449
ΠΡΟΣΘΕΤΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΠΑΝΑΛΗΨΗ	456
ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑ	458
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΡΙΤΟ: ΟΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΕΝΟΠΙΟΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΙ Η ΕΛΛΑΔΑ	459
ΕΝΟΤΗΤΑ 59: Οι κυριότεροι σταθμοί στις προσπάθειες ενοποίησης της Ευρώπης (1951-2001)	461
ΕΝΟΤΗΤΑ 60: Η Ελλάδα και οι διαδικασίες ενοποίησης της Ευρώπης. Η Ελλάδα κράτος-μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης	465
ΠΡΟΣΘΕΤΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΠΑΝΑΛΗΨΗ	469
ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑ	470
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ, ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20ό ΑΙΩΝΑ	473
ΕΝΟΤΗΤΑ 61: Επιστημονικές και τεχνολογικές εξελίξεις στον κόσμο τον 20ό αιώνα	475
ΕΝΟΤΗΤΑ 62: Τέχνες στον κόσμο τον 20ό αιώνα	481
ΕΝΟΤΗΤΑ 63: Η ποίηση και η πεζογραφία στον 20ό αιώνα	487
ΕΝΟΤΗΤΑ 64: Τα Γράμματα στην Ελλάδα τον 20ό αιώνα	494
ΕΝΟΤΗΤΑ 65: Οι τέχνες στην Ελλάδα τον 20ό αιώνα	501
ΠΡΟΣΘΕΤΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΠΑΝΑΛΗΨΗ	507
ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑ	509
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΡΟΣΘΕΤΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΠΑΝΑΛΗΨΗ	511
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΑ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ	514

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΟΙ ΑΠΑΡΧΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

Η εποχή του Διαφωτισμού

■ Εξελίξεις στην Ευρώπη κατά τον 17ο και τον 18ο αιώνα

Η αγροτική επανάσταση Τον 17ο και τον 18ο αιώνα έγιναν στην Ευρώπη σημαντικές αλλαγές. Καταρχήν ο πληθυσμός αυξήθηκε σημαντικά. Επίσης σημειώθηκαν σημαντικές αλλαγές στην αγροτική οικονομία (**δημιουργία μεγάλων αγροκτημάτων, υιοθέτηση νέων μεθόδων καλλιέργειας, αυξημένη χρήση μηχανημάτων**), που ως στόχο είχαν την κάλυψη των αναγκών του πληθυσμού, ο οποίος αυξανόταν συνεχώς. Αυτό το φαινόμενο ονομάστηκε **αγροτική επανάσταση**.

Η ανάπτυξη του εμπορίου Ταυτόχρονα, αναπτύχθηκε το εμπόριο **ανάμεσα στην Ευρώπη, στην Αφρική και στην Αμερική** (τριγωνικό εμπόριο), καθώς και στο εσωτερικό της Ευρώπης. Έτσι οι Ευρωπαίοι επιχειρηματίες απέκτησαν μεγάλα κεφάλαια.

Η βιομηχανική επανάσταση Οι παραπάνω εξελίξεις άλλαξαν την παραγωγή μεταποιημένων προϊόντων, με σημαντικότερη τη χρήση νέων μηχανών με πολλές δυνατότητες. Η εκβιομηχάνιση, δηλαδή **η δημιουργία μεγάλων εργοστασίων**, οφείλεται στην ύπαρξη: α) των κεφαλαίων των επιχειρηματιών, β) χιλιάδων αγροτών που είχαν συγκεντρωθεί στις πόλεις για αναζήτηση εισοδήματος και γ) των νέων μηχανών. Οι αλλαγές αυτές, που σημειώθηκαν για πρώτη φορά στη Μ. Βρετανία κατά τα έτη 1750-1780, υπήρξαν η πρώτη φάση της **βιομηχανικής επανάστασης**.

Κοινωνικές μεταβολές Παράλληλα, συνέβαιναν κοινωνικές μεταβολές. **Η αστική τάξη** (βιομήχανοι, τραπεζίτες, μεγαλέμποροι) ενίσχυαν σταθερά τη θέση τους. **Οι αριστοκράτες** επιδίωκαν κυρίως να διατηρήσουν τα προνόμια τους, εκτός αυτών της Μ. Βρετανίας, οι οποίοι ασχολούνταν με τις νέες οικονο-

μικές δραστηριότητες. **Οι αγρότες**, η πλειονότητα των Ευρωπαίων, και **τα ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα των πόλεων** ζούσαν σε άθλιες συνθήκες.

Η άσκηση της εξουσίας Παρά τις οικονομικές εξελίξεις **η πολιτική κατάσταση δεν άλλαξε**. Σχεδόν σε όλα τα ευρωπαϊκά κράτη κυβερνούσαν οι βασιλείς (απόλυτη μοναρχία). Μόνο στη Μ. Βρετανία οι πιέσεις της αριστοκρατίας και των αστών είχαν επιφέρει από τα τέλη του 17ου αιώνα (ένδοξη επανάσταση*, 1688) την αναγνώριση πολιτικών δικαιωμάτων για τις οικονομικά ισχυρές τάξεις.

Η πρόοδος των φυσικών επιστημών Οι φυσικές επιστήμες γνωρίζουν μεγάλη άνθηση ήδη από τον 17ο αιώνα, ξεπερνώντας πλέον τις μεσαιωνικές προλήψεις. Ορισμένοι διανοούμενοι προσπαθούσαν τώρα **με βάση τη λογική** να ανακαλύψουν τους φυσικούς νόμους με τους οποίους πίστευαν ότι λειτουργεί ο κόσμος.

Πρωτοπόροι διανοούμενοι Μέσα σε αυτή την πνευματική δημιουργία ξεχώρισαν κάποιοι διανοούμενοι. Ο **Φράνσις Μπέικον** (ή Βάκων, 1561-1626) πίστευε ότι κάθε επιστημονική θέση πρέπει να επαληθεύεται με κάποιο πείραμα. Ο **Ρενέ Ντεκάρτ** (ή Καρτέσιος, 1595-1650) θεωρούσε ότι η αληθινή γνώση πηγάζει από τη συστηματική αμφιβολία. Ο **Τζον Λοκ** (1632-1704) υποστήριξε ότι οι άνθρωποι έχουν απαραβίαστα φυσικά δικαιώματα (ζωής, ελευθερίας, περιουσίας). Ο **Ισαάκ Νιούτον** (ή Νεύτων, 1642-1727) εφάρμοσε την επαγωγική μέθοδο (πορεία της σκέψης από το ειδικό στο γενικό), διατύπωσε τον νόμο της παγκόσμιας έλξης και υποστήριξε ότι το σύμπαν λειτουργεί με βάση φυσικούς νόμους.

■ Το κίνημα του Διαφωτισμού

Η σκέψη των Ευρωπαίων διανοούμενων Στη σκέψη πολλών Ευρωπαίων διανοούμενων βρίσκουμε κάποιες **κοινές θέσεις** όπως: α) την απόρριψη κάθε αυθεντίας, β) την κριτική κάθε υφιστάμενης γνώσης, γ) την πεποίθηση ότι μόνο η λογική ερμηνεύει ικανοποιητικά τον κόσμο και δ) την πίστη στη συνεχή ανθρώπινη πρόοδο.

Εμφάνιση-εξάπλωση Σταδιακά εμφανίστηκε το πνευματικό κίνημα του **Διαφωτισμού**. Αρχικά εμφανίστηκε στην Αγγλία στα τέλη του 17ου αιώνα*, κορυφώθηκε στη **Γαλλία** του 18ου αιώνα* και διαδόθηκε **σε ολόκληρη την Ευρώπη και πέρα από αυτήν**.

Εκπρόσωποι Οι εκπρόσωποι του Διαφωτισμού ονομάζονταν **φιλόσοφοι ή διαφωτιστές**. Οι σημαντικότεροι διαφωτιστές ήταν οι **Ρουσό** (1712-1778), **Βολτέρος** (1694-1778), **Ντιντερό** (1713-1784), **Μοντεσκιέ** (1689-1755) και **Ντ' Αλαμπέρ** (1717-1783).

■ Διαφωτισμός και πολιτική

Πολιτικό κίνημα Ο Διαφωτισμός ήταν και πολιτικό κίνημα, αφού χρησιμοποιήθηκε από την ανερχόμενη αστική τάξη, για να διαμορφώσει τα πολιτικά επιχειρήματα υπέρ της συμμετοχής της στην πολιτική εξουσία.

Τα φυσικά δικαιώματα Τα φυσικά δικαιώματα ήταν **βασική πολιτική έννοια του Διαφωτισμού και σύνθημα της αστικής τάξης**. Σύμφωνα με τους διαφωτιστές όλοι οι άνθρωποι έχουν, απλώς επειδή είναι άνθρωποι, ορισμένα δικαιώματα (ζωής, ιδιοκτησίας, ισότητας έναντι του νόμου, ελευθερίας σκέψης και έκφρασης), τα οποία καμία εξουσία δεν μπορεί να αναірσει. Το δικαίωμα της ιδιοκτησίας αποτελούσε βασικό αίτημα της ανερχόμενης αστικής τάξης.

Το κοινωνικό συμβόλαιο Ο Τζον Λοκ διατύπωσε τη θεωρία του κοινωνικού συμβολαίου. Αυτή η θεωρία υποστηρίζει ότι **τα άτομα παραχώρησαν με τη θέλησή τους κάποιες ελευθερίες τους, για να συμβιώσουν, και το κράτος εγγυήθηκε αυτή τη συμφωνία**. Αν το κράτος παραβεί τους όρους του κοινωνικού αυτού συμβολαίου και καταστεί τυραννικό, τότε ο λαός έχει το δικαίωμα να αντισταθεί. Ο Ρουσό, που ήταν πιο ριζοσπαστικός, θεωρούσε ότι η πολιτική εξουσία πρέπει να βρίσκεται στα χέρια του λαού και όχι των ηγεμόνων.

Η γενική βούληση Η γενική βούληση, όρος του Ρουσό, **αποτελεί τη συνισταμένη των βουλήσεων όλων των ανθρώπων και εκφράζει το δημόσιο συμφέρον**. Η γενική βούληση εκφράζεται με τη συμμετοχή του λαού στη λήψη των αποφάσεων.

Η διάκριση των εξουσιών Η θεωρία της διάκρισης των εξουσιών διατυπώθηκε από τον Μοντεσκιέ. Σύμφωνα με αυτήν **η εξουσία πρέπει να ασκείται από διαφορετικούς φορείς και να μη συγκεντρώνεται σε ένα πρόσωπο**. Έτσι πρέπει: α) η εκτελεστική εξουσία να ασκείται από το σώμα που εφαρμόζει τους νόμους (κυβέρνηση), β) η νομοθετική εξουσία από το σώμα που θεσπίζει τους νόμους (βουλή) και γ) η δικαστική από εκείνους που επιβλέπουν την τήρηση των νόμων (δικαστές). Με αυτόν τον τρόπο δεν θα μπορούν οι κυβερνώντες να αποκτήσουν υπερβολική δύναμη, ώστε να κάνουν κατάχρησή της.

Επιδράσεις Οι απόψεις του Διαφωτισμού **επηρέασαν πολλαπλά την πολιτική ατμόσφαιρα του 18ου αιώνα**. Βάσει αυτών (π.χ. διάκριση των εξουσιών) θεμελιώθηκαν κατά ένα μεγάλο ποσοστό οι σύγχρονες δημοκρατίες.

Η φωτισμένη δεσποτεία Μερικοί μονάρχες εφάρμοσαν κάποιες ιδέες του Διαφωτισμού (μείωση των προνομίων των ανωτέρων τάξεων, υιοθέτηση μέτρων κοινωνικής πρόνοιας, ενίσχυση των γραμμάτων και των τεχνών). Ήθελαν

έτσι να ενισχύσουν το κράτος και την εξουσία τους. **Αυτός ο τύπος της απόλυτης μοναρχίας ονομάστηκε φωτισμένη δεσποτεία.** Τέτοιοι μονάρχες ήταν ο Φρειδερίκος Β΄ της Πρωσίας, η Μαρία Θηρεσία* της Αυστρίας, ο γιος της Ιωσήφ* και η Αικατερίνη Β΄ της Ρωσίας. Η ουσιαστική επίδραση των ιδεών του Διαφωτισμού θα φαινόταν στις δύο μεγάλες επαναστάσεις του 18ου αιώνα, την αμερικανική και τη γαλλική.

■ Διαφωτισμός και θρησκεία

Κριτική στην καθολική εκκλησία Οι περισσότεροι διαφωτιστές ασπάζονταν τον **ντεϊσμό**. Μερικοί ήταν άθεοι. Όλοι τους πάντως **κατηγορούσαν την καθολική εκκλησία για φανατισμό.**

Οπαδοί της ανεξιθρησκείας Οι διαφωτιστές πίστευαν ότι η καθιέρωση της ανεξιθρησκείας **θα απάλλασσε τους ανθρώπους από τη μισαλλοδοξία.** Κύριος υπέρμαχος της ιδέας της ανεξιθρησκείας υπήρξε ο Βολτέρος.

■ Διαφωτισμός και εκπαίδευση

Ο ρόλος της εκπαίδευσης Για τους διαφωτιστές η εκπαίδευση αποτελούσε **απαραίτητη προϋπόθεση για τη συνεχή πρόοδο** του ανθρώπου.

Οι παιδαγωγικές αντιλήψεις του Ρουσό Ο Ρουσό στο έργο του *Αιμίλιος* υποστήριξε ότι **η εκπαίδευση πρέπει να βασίζεται στην προσωπική έρευνα του μαθητή.** Ο δάσκαλος δεν πρέπει να παρουσιάζεται ως αυθεντία. Ο ρόλος του είναι απλώς να θέτει ερωτήματα και να βοηθά τον μαθητή να βρει τις απαντήσεις.

■ Διαφωτισμός και οικονομικός φιλελευθερισμός

Η φυσιοκρατία Μερικοί Γάλλοι οικονομολόγοι θεωρούσαν ότι **η οικονομία πρέπει να λειτουργεί «φυσικά», δηλαδή χωρίς τις κρατικές παρεμβάσεις του мерκαντισμού.** Η άποψη αυτή ονομάστηκε **φυσιοκρατία** και οι οπαδοί της **φυσιοκράτες.** Η φυσιοκρατία εμφανίστηκε στη Γαλλία, με βασικό εκπρόσωπο τον Κενέ (1694-1774).

Ο οικονομικός φιλελευθερισμός Στην Αγγλία η αντίθεση στον мерκαντισμό δημιούργησε τον οικονομικό φιλελευθερισμό. Σύμφωνα με αυτόν **το κράτος πρέπει να επεμβαίνει ελάχιστα στην οικονομική ζωή.** Θεμελιωτής του **οικονομικού φιλελευθερισμού** ήταν ο Άνταμ Σμιθ (1723-1790) με το έργο του *Έρευνες για τη φύση και τα αίτια του πλούτου των εθνών* (1776).

■ Η Εγκυκλοπαίδεια

Περιεχόμενο Οι ιδέες του Διαφωτισμού συγκεντρώθηκαν στην *Εγκυκλοπαίδεια*, ένα συλλογικό έργο 33 τόμων. Στην *Εγκυκλοπαίδεια* οι Διαφωτιστές παρουσίαζαν **όλες τις νέες γνώσεις και αντιλήψεις** για διάφορα θέματα, οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά.

Πρωτεργάτες Πρωτεργάτες της *Εγκυκλοπαίδειας* υπήρξαν οι Γάλλοι διαφωτιστές **Ντιντερό** και **Ντ' Αλαμπέρ**.

■ Η διάδοση των ιδεών του Διαφωτισμού

Απήκηση Οι ιδέες του Διαφωτισμού αρχικά διαδόθηκαν **στα ανώτερα μορφωμένα κοινωνικά στρώματα**. Κατόπιν με εκλαϊκευτικά βιβλία **διαδόθηκαν και σε μεγάλο μέρος της κοινωνίας**. Οι ιδέες του Διαφωτισμού επεκτάθηκαν σταδιακά από τη Γαλλία σε ολόκληρη την Ευρώπη, αλλά και έξω από αυτήν.

Διευκρινίσεις

Ένδοξη επανάσταση: Ονομάζεται και αναίμακτη επανάσταση. Η αστική τάξη, η οποία είχε αποκτήσει οικονομική ισχύ, διεκδικούσε κυρίαρχο ρόλο στην πολιτική σκηνή. Τελικά, με την ένδοξη επανάσταση κατόρθωσε να κυριαρχήσει, επιβάλλοντας το πολίτευμα της συνταγματικής μοναρχίας και τον κοινοβουλευτισμό.

Εμφανίστηκε στην Αγγλία στα τέλη του 17ου αιώνα: Στην Αγγλία την εποχή αυτή είχαν διαμορφωθεί οι κατάλληλες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, που λειτούργησαν ως προϋπόθεση για την εκδήλωση του κινήματος του Διαφωτισμού. Παράλληλα, στη χώρα αυτή έζησαν και σημαντικοί πρόδρομοι του κινήματος, όπως ο Μπέικον, ο Λοκ και ο Νιούτον.

Κορυφώθηκε στη Γαλλία του 18ου αιώνα: Το κίνημα του Διαφωτισμού γνώρισε ιδιαίτερη ανάπτυξη στη Γαλλία την περίοδο αυτή, επειδή ήταν ευνοϊκές οι οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που επικρατούσαν στη χώρα.

Φρειδερίκος Β' (1712-1786): Βασιλιάς της Πρωσίας (1740-1786). Υπήρξε ο σημαντικότερος Πρώσος βασιλιάς. Διπλασίασε την έκταση του κράτους του και παράλληλα επέδειξε αξιόλογο ειρηνικό έργο (πολιτικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, πνευματική πρόοδος κ.ά.).

Μαρία Θηρεσία (1717-1780): Αρχιδούκισσα της Αυστρίας, βασίλισσα της Ουγγαρίας και της Βοημίας (1740-1780), σύζυγος του αυτοκράτορα της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας του Γερμανικού Έθνους Φραγκίσκου Α΄

(1745-1765) και αυτοκράτειρα η ίδια (1765-1780) μετά τον θάνατό του. Υπήρξε μία από τις αξιολογότερες μορφές της νεότερης ευρωπαϊκής ιστορίας.

Ιωσήφ Β΄ (1741-1790): Αυτοκράτορας της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (1765-1790) και αρχιδούκας του αυστριακού θρόνου (1780-1790). Εφάρμοσε σημαντικές διοικητικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις.

Αικατερίνη Β΄ η μεγάλη (1729-1796): Αυτοκράτειρα της Ρωσίας. Επί των ημερών της το ρωσικό κράτος εξελίχθηκε σε μια μεγάλη ευρωπαϊκή δύναμη.

Ας επαναλάβουμε τις χρονολογίες

17ος αι.: Οι φυσικές επιστήμες γνωρίζουν σημαντικό πρόοδο.

1688: Ξεσπά στην Αγγλία η ένδοξη επανάσταση.

Τέλη 17ου αι.: Πρωτοεμφανίζεται στην Αγγλία το κίνημα του Διαφωτισμού. Αναγνωρίζονται στην Αγγλία ορισμένα πολιτικά δικαιώματα για τα μέλη των οικονομικά ισχυρότερων τάξεων.

18ος αι.: Κορυφώνεται στη Γαλλία το κίνημα του Διαφωτισμού.

1776: Ο Άνταμ Σμιθ εκδίδει το έργο του *Έρευνες για τη φύση και τα αίτια του πλούτου των εθνών*.

1750-1780: Συντελείται στην Αγγλία η πρώτη φάση της βιομηχανικής επανάστασης.

Κορυφαίοι Διαφωτιστές

- Ρουσό
- Βολτέρος
- Ντιντερό
- Μοντεσκιέ
- Ντ' Αλαμπέρ

Ας επαναλάβουμε τα κύρια σημεία της ενότητας

- ▶ Στην Ευρώπη του 18ου αι. σημειώθηκαν σημαντικές μεταβολές (αύξηση του πληθυσμού, ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας, άνθηση του εμπορίου, κοινωνικές μεταβολές, πρώτη φάση της βιομηχανικής επανάστασης, πρόοδος των φυσικών επιστημών).
- ▶ Στα τέλη του 17ου αι. πρωτοεμφανίστηκε στην Αγγλία το πνευματικό κίνημα του Διαφωτισμού, το οποίο κορυφώθηκε στη Γαλλία κατά τον 18ο αι.
- ▶ Κορυφαίοι εκπρόσωποι του Διαφωτισμού, οι οποίοι ονομάστηκαν φιλόσοφοι

ή διαφωτιστές, υπήρξαν οι Ρουσό, Βολτέρος, Ντιντερό, Μοντεσκιέ και Ντ' Αλαμπέρ.

- ▶ Τα φυσικά δικαιώματα αποτέλεσαν βασική πολιτική έννοια του Διαφωτισμού.
- ▶ Ο Τζον Λοκ διατύπωσε τη θεωρία του κοινωνικού συμβουλίου.
- ▶ Ο Μοντεσκιέ διατύπωσε τη θεωρία της διάκρισης των εξουσιών.
- ▶ Οι διαφωτιστές ασκούσαν αυστηρή κριτική στην καθολική εκκλησία και διακήρυτταν την ανάγκη καθιέρωσης της ανεξιθρησκίας.
- ▶ Οι διαφωτιστές πίστευαν ότι η εκπαίδευση αποτελεί τη βάση για τη συνεχή πρόοδο του ανθρώπου.
- ▶ Στη Γαλλία επικράτησε η οικονομική θεωρία της φυσιοκρατίας με κύριο εκπρόσωπό της τον Κενέ.
- ▶ Στην Αγγλία γεννήθηκε η θεωρία του οικονομικού φιλελευθερισμού με κύριο εκπρόσωπό της τον Άνταμ Σμιθ.
- ▶ Η *Εγκυκλοπαίδεια* αποτέλεσε ένα συλλογικό έργο 33 τόμων, στο οποίο συγκεντρώθηκαν οι ιδέες του Διαφωτισμού.
- ▶ Οι ιδέες του Διαφωτισμού ξεπέρασαν τα σύνορα της Γαλλίας και γρήγορα διαδόθηκαν σε ολόκληρη την Ευρώπη, αλλά και έξω από αυτήν.

Απαντήσεις στις ασκήσεις-δραστηριότητες του σχολικού βιβλίου

1. *Αφού μελετήσετε τις πηγές 3α, 3β και 4, να παρουσιάσετε σε σύντομο κείμενο τις πολιτικές θέσεις του Διαφωτισμού που υποστηρίζονται σε αυτές.*

Διαφωτισμός είναι, έγραψε ο Καντ, η έξοδος του ανθρώπου από την ανωριμότητά του, για την οποία είναι υπεύθυνος ο ίδιος. Υπό την επίδραση των ιδεών του Διαφωτισμού σημειώθηκαν τον 17ο και τον 18ο αι. σημαντικές αλλαγές. Στις τρεις αυτές πηγές παρουσιάζονται οι βασικές πολιτικές θέσεις του κινήματος του Διαφωτισμού, τις οποίες εκφράζουν οι τρεις κορυφαίοι εκπρόσωποί του: ο Λοκ, ο Ρουσό και ο Μοντεσκιέ.

Ο Λοκ υποστηρίζει ότι οι πολίτες, για να εξασφαλίσουν τα δικαιώματά τους, εκχωρούν στο κράτος εξουσία, προκειμένου να προστατεύει τα δικαιώματα αυτά. Αυτό αποτελεί μία συμφωνία, ένα «κοινωνικό συμβόλαιο». Η παράβαση της συμφωνίας από την πλευρά του κράτους δίνει αυτομάτως στους πολίτες το δικαίωμα να προβάλουν αντίσταση.

Ο Ρουσό, στο έργο του για το οποίο έχει γίνει γνωστός στην ιστορία, το *Κοινωνικό συμβόλαιο*, τονίζει ότι οι κυβερνώντες δεν πρέπει να θεωρούνται αφέντες του λαού αλλά υπάλληλοί του. Με αφετηρία τη θέση αυτή ισχυρίζεται ότι ο λαός έχει το δικαίωμα να τους «απολύει» όποτε κρίνει ότι δεν υπηρετούν τα